

Igelkotten och papperstigern

Teol lic Gunnar Dahmén har gjort en liten studie i det politiska språket och dess bildvärld. Den senaste valrörelsen gav inte mycket nytt utom i ett fall, nämligen då hr Palme liknade sin Rörelse vid en snigel. Den samtidiga tyska valdebatten innehöll mycket flera invektiv mot motståndare än den svenska, och vill man gå som allra längst får man söka hos Idi Amin i Uganda. Men aspekterna på det politiska språket kan vara andra än bara att där söka de färgrika slagorden. Hur mycket förstår människor av vad politikerna säger, och, omvänt, hur skall man lägga upp en allvarlig politisk framställning så att den blir begriplig?

Hökar och duvor i den amerikanska utrikesdebatten, beredskapstidens svenska igelkott, Maos papperstiger, det brittiska lejonet jämte övriga nationella djursymboler tillhör alla det politiska bildspråkets djurvärld. Djuren gör tjänst i det politiska symbolspråket såväl som förpliktande ideal som avskräckande exempel. Till den sistnämnda kategorin hör även mytologiska djur som draken och hydran. Falstaff Fakir erbjuder i sin politiska handledning för valtalare ett urval av hydror och rekommenderar den liberale kandidaten att inleda med ord om militarismens hydra i Tyskland och det höga priset på knäckebröd.

Djursymboler spelar som bekant en historisk roll icke bara som språkliga symboler utan också på vapen och fanor. När Macchiavelli undervisar fursten om vikten av att vara både lejon och räv, har hans furstliga elever ingalunda visat sig oläraktiga när det gäller att låta sig representeras av stolta rovdjur medan räven fått finna sig i att stå i bakgrunden. Negativa symboler som drakar och reptiler har delvis biblisk bakgrund, såtillvida som draken och ormen personifierar det onda, Satan. I Kina och Japan har draken däremot en positiv innebörd. Från en senare tids politiska bildspråk måhända någon erinrar sig Goebbels karakteristik av svenskarna som "svin i smoking", och när Hitler talar om sin upplevda erfarenhet av den sociala nöden frammanar han sina år i Wien som en tid i reptilens gap och endast den som varit där lär "känna dess gifttänder".

"Europas sjuke man" eller "järnridån" från gårdagens och dagens bilder med en politisk bakgrund har ingått i det allmänna medvetandet. Det politiska bild- och liknel-

sespråket har haft en stor betydelse särskilt när det gäller att nå ut till massorna, ja inte bara till massorna utan också till en allmänhet som trots bildning ingalunda har förmåga att utan vidare förstå politiska och ekonomiska sammanhang. Hur väl skulle man inte behöva några åskådliga bilder för att förklara frågor kring t ex inflation, valuta och räntepolitik? En amerikansk ekonom kan säga att pristoppet som medel mot inflation är som om en pannskötare, när han ser trycket öka, slår sönder manometern.

Den svenska valdebatten i höstas ger inte många napp för den som söker fånga bilder och liknelser. Där fanns björnen och hans skinn, men i övrigt? Hrr Sträng och Palme bjöd visserligen till och den senares pest och kolera kan kanske leva som bevingat ord. Men eljest är Palmes bilder vaga. Inför socialdemokratisk ungdom liknade han rörelsen vid en snigel. Meningen var att gentemot fantasifulle utopier och slagord ("som rasslar som kättingar kring fötterna på moderaterna") framställa rörelsens tålmodiga, erfarenhetsmässiga, gradvisa reformarbete. Framåt om också sakta liksom "snigeln med sugfoten fast förankrad i verkligheten och med känselspröten speglade mot framtiden". En bild av rörelsen som en snigel har eftersom den vid tillfället vidhängande tolkningen snart försvinner en icke avsedd effekt. Att förena snigeln med nya djärva mål kräver ett stort mått av god vilja. Efter valet sade Palme i en intervju, att de borgerliga bjöd "för löntagarna återhållsamhetens tagelskjorta, för sig själva överbudens silkesblus". Man kan väl fråga sig hur de borgerliga kunde få röster på ett dylikt program?

Ännu egendomligare var hans kommentar att den tidigare avspänningen mellan socialdemokrater och folkpartiet brutits och i stället hade man under valrörelsen "blåst liv i alla läglarna". Lägel är en behållare för vätska, en skinnpåse eller en flaska. Det är klart att man kan fylla dem med luft men vad ger det för mening.

Gunnar Sträng har mera gripbara bilder. I en tidigare riksdagsdebatt sade han om hr Helén att han "följer centern som jollen följer skutan". Trivialare var hans bidrag i första maj-talet då han talade om "skattekvuleranernas fartyg som fått vind i segeln". Hur som helst – Palme och Sträng bjuder till, vilket man knappast kan säga om övriga valtalare.

Ledarkommentarerna var inte bättre. Svenska Dagbladet skrev att Palme spelade om "sin vanliga vals" och "ljudet av den allt raspigare skivan skär i öronen". Dagens Nyheter skrev att socialdemokraterna har "obesträtt mästerskap i politisk fribrottning" och att Palme och Bohman gjorde försök att "svinga sig upp i den ideologiska trapetsen". Dessa och liknande uttryck är ju icke bilder som förklara utan endast invektiv.

Skulle någon eventuellt klaga över tonen i valkampanjen, vet han inte vad han talar om – åtminstone inte om han skulle tänka på hur det kan vara på annat håll. Willy Brandt sade om Strauss och Helmut Kohl att den som låter sig tvålas in av Kohl blir rakad av Strauss, som han för övrigt rådde att söka psykiater eftersom han led av tvångsföreställningar. Strauss svarade med att Brandt var en uppblåst Michelinfigur, på en gång drömmare och trumslagare. Brandt, Weh-

ner och Schmidt var tre hästar för den ryska släden. Helmut Schmidt bidrog med att Kohl är visserligen källarmästaren men det är Strauss som är kock.

Exempel på ännu mera drastiska bilder kan man få av Idi Amin, som kallade sin granne Nyerere för en sköka som spritt politisk gonorrhé över hela Afrika. Nu kan det sägas att politiker har hård hud och vänjer sig, liksom ålen, vid att flås. Lloyd George berättade självironiskt om en man som vid mottagandet av en Carnegiebelöning tackade med orden att han endast gjort vad varje hederlig engelsman skulle gjort i hans ställe. "Jag såg en man i livsfara och kastade mig utan att tänka i vattnet, simmade ut till honom och sedan jag förvissat mig om att det inte var Lloyd George drog jag honom i land."

Bildspråkets ändamål

En orsak eller en ursäkt att bildspråket kommit i bakgrunden är sannolikt att bilder fått tjäna uppenbart demagogiska syften. Demagogen använder bilderna till att skrämja eller att locka. I bägge fallen innebär det som regel grova förenklingar. Man försvarar gärna politiskt våld och terror med att det tyvärr inte går att göra revolution med välpressade byxor och intagning av regelbundna måltider. Det blev senast sagt om revolutionen på Kuba.

En minnesgod svensk, som varit med om revolutionsvintern i Petrograd och Moskva 1918, erinrade om att detsamma hade man sagt vid detta tillfälle.

Men missbruk bör inte utesluta ett rätt bruk, och politiska tänkare och lärare har

ingalunda skytt bilder för att klargöra sina tankar. När Thomas Hobbes på 1600-talet vill klargöra det mäktiga regeringssystem han anser vara det enda möjliga, manar han för läsarna fram bilden av Leviatan, det skapelsens vidunder som omtalas i Jobs bok. När Adam Smith vill illustrera den fria marknadens balans av motsatta intressen, talar han om "den osynliga handen" som ordnar allt till en harmoni till allas bästa. När John Stuart Mill vill klargöra rätten till ingrepp i friheten, säger han att man har rätt att hejda en person i färd med att beträda en livsfarlig bro om man kan utgå ifrån att han inte vill mista livet. Eller kan man erinra om Marx och hans korta påstående om religionen som opium för folket. Från vår egen tid har vi Arnold Toynbee, som för att beskriva våldets tendens att öka och utmana faran talar om tigern, som i sin djärvhet vågar sig allt närmare bebodda trakter till dess det blir hans död.

Tigern, ja. Vi hade "en svensk tiger" likaväl som den av Gösta Bagge framläppta igelkotten. Skeptiska betraktare av vår politik tillät sig erinra också om detta senare djurs skumrasktillvaro, då det söker matrester i skymningen.

Icke sällan har det politiska bildspråket måst tillgripas av den orsaken att det var riskabelt eller icke opportunt att tala klarspråk. Swift skrev "Gullivers resa" som en politisk satir, och från vår egen tid har vi ett utomordentligt exempel i George Orwells "Animal Farm" (Djurfarmen), som hade en mycket välkommen effekt vid en tid då vapenbröd-raskapet med Sovjet förbjöd varje antydan om att inte allt där borta i öster stod väl till.

Man levde i en värld av önsketänkande och ville inte störas. Inblicken i grisarnas land, där alla var lika men somliga mera lika skingrade dimmorna. Men dimman kommer lätt tillbaka, och det behövs nya och åskådliga påminnelser om sanningen. Solzjenitsyn har talat om orimligheten i att förena demokrati med socialism som "kokande is".

Språket och demokratin

Var och en som lever i en demokrati är skyldig att ta på sig politiskt ansvar, ja bär redan på ett ansvar. För att kunna motsvara detta ansvar behövs kunskaper och till politiska kunskaper hör också idépolitik, frågan om politiska principer. Det är nödvändigt för att kunna taga ställning innan besluten presenterar resultaten ifråga om priser, skattekonor, lagar och andra påtagliga ting. Men kunskaper om politiska sammanhang kan lika litet som andra kunskaper inhämtas utan ansträngning. Men mödan kan underlättas och gå människors förutsättningar att förstå till mötes. Inom språkundervisningen har vi kommit långt från ett enbart grammatikpluggande till moderna former av språkundervisning. Men ifråga om samhällskunskap, ekonomi och politik sitter vi fast i abstrakta och ofta rent schablonmässiga ord och uttryck.

George Orwell har skrivit om den politiska prosans förfall. Man behöver, säger han, inte läsa många rader i en politisk framställning för att upptäcka bara genom fraserna var författaren hör hemma, ty prosan består av färdiga fraser som "skruvas ihop likt delarna i ett Meccano". Det är vad man i tysthet

österut kallar partikinesiska och som kan fylla flera timmar långa anföranden; det ger lika litet att lyssna till som att äta soppa med gaffel.

Demokrati kan inte leva utan ett politiskt intresse, men de politiska sammanhangen måste förklaras. Där brister det icke minst hos oss. Om detta förhållande fick vi i somras en allvarlig erinran genom språkforskaren Nils Frick som granskat partiledarnas språk. Bohman och Fälldin stod som de främsta syndarna i denna undersökning. De facktekniska och abstrakta vändningarna i deras politiska förkunselser var inte bara svåra att förstå – de uppfattades i åtskilliga fall med rakt motsatt innebörd. Över hälften av de i undersökningen tillfrågade visste inte vad "decentralisera" betydde. Många gissade på "sammanföra", "slå ihop" – alltså raka motsatsen. Exempelen är många och skrattretande men kanske också skrämmande. Att "bidrag skall utgå" uppfattas av många som att det inte blir några pengar alls, och byråkrati är liktydigt med demokrati!

I engelska radion – för att nu återvända till exempel på idépolitisk pedagogik – fördes vid tiden efter andra världskriget en stor debatt, som sedan kom ut i tryck och kommenterades i insändare och i vardagens samtal. Serien hette "The Challenge of our time" och inleddes av Arthur Koestler. Han hade kunnat hålla en statsvetenskaplig föreläsning sägandes att vår tids problem låg i relationen mellan individuella och kollektiva intressen, mellan utilitet och moral. Som den konstnär och pedagog han är (tänk bara på titeln till hans bok "Yogin och kommissarien"!) inledde han med att berätta om det di-

lemma som mötte polarforskaren Scott, när han på hemväg över isen ställdes inför valet att låta en insjuknad deltagare stanna kvar på isen eller ta honom med sig med risk att genom försening äventyra allas liv. Scott valde det senare, som också kostade expeditionens liv. Men han hade valt den mänskliga solidaritetens linje i stället för den rationellt logiska. Valet, sade Koestler, står mellan vad som är praktiskt klokt och moraliskt riktigt – vår tids dilemma.

Antag, fortsatte Koestler, att Scott med hänsyn till de större intressen som stod på spel lämnat sin kamrat på isen. Av just sådana skäl utlämnades Tjeckoslovakien åt Tyskland, delades Polen mellan Tyskland och Ryssland, började tyskarna avliva först sinnessjuka, sedan judar och av samma skäl – hänsyn till kollektiva intressen – jämnades tyska städer med marken. Till slut Hiroshi-

ma – för att spara ytterligare människoliv! Vi praktiserar Kaifas gamla sats att det är bättre att en man dör för folket än att hela folket förgås. Men låt oss följa också den andra linjen. Om man av moraliska skäl avböjt hänsynslöst motstånd mot Hitler, skulle han ha hållit sitt intåg i London och japanerna hade blivit herrar i Indien. Bägge vägarna synas leda till en återvändsgränd. Är detta vår tids dilemma? Koestlers åskådliga inledning fick millioner att lyssna och delta.

Till sist det svar som en holländare under kriget gav den som frågade honom vad det egentligen var för skillnad för den enskilde att leva i en demokrati eller en diktatur. Jo, svarade han, om man lever i en demokrati och det ringer på dörrklockan klockan sex på morgonen – så vet man att det är mjölkmannen.

Till Gunnar Ungers minne

Gunnar Ungers bortgång har efterlämnat ett publicistiskt tomrum och djup saknad bland hans många läsare och beundrare. Detektivromanen, operan, den svenska naturen och Europas kulturella och politiska arv ingick alla i hans högst personliga intresseregister och gav hans vässade penna stoff. Som stridbar konservativ publicist var han oefterhärmlig. Men inte ensam.

För att påminna om hans gärning och som en maning till dess fullföljande avses på hans dödsdag den 6 februari 1977 ett stipendium att utdelas för framstående publicistisk gärning i Gunnar Ungers anda.

Innehavare utses av en nämnd under ordförandeskap av Svenska Dagbladets chefredaktör Gustaf von Platen. Bidrag kan insättas på Svensk Tidskrifts postgiro-konto nr 72744-6.

Märk talongen "Till Gunnar Ungers minne".

Stockholm i oktober 1976

*Erik Anners Gunnar Björck Arvid Fredborg
Axel Iveroth Gustaf von Platen Margaretha af Ugglas T G Wickbom*